

Comemorarea răscoalei condusă de Horea, Cloșca și Crișan în județul Hunedoara în perioada interbelică

Prof. dr. Liviu Lazar



SURSE:

SJHAN – FOND: „PREFECTURA JUDEȚULUI HUNEDOARA” - DOCUMENTE PRIVIND CORESPONDENȚA „COMITETULUI PENTRU COMEMORAREA REVOLUȚIEI LUI HOREA ÎN ZARAND”, DAR ȘI ALTE SURSE CARE PREZENTAU ACȚIUNILE ANTERIOARE ȘI POSTERIOARE ANULUI 1934.

„GAZETA HUNEDOAREI” (1931-1937) CARE PREZENTA ARTICOLE PRIN CARE POPULARIZA EVENIMENTELE LEGATE DE COMEMORARE.

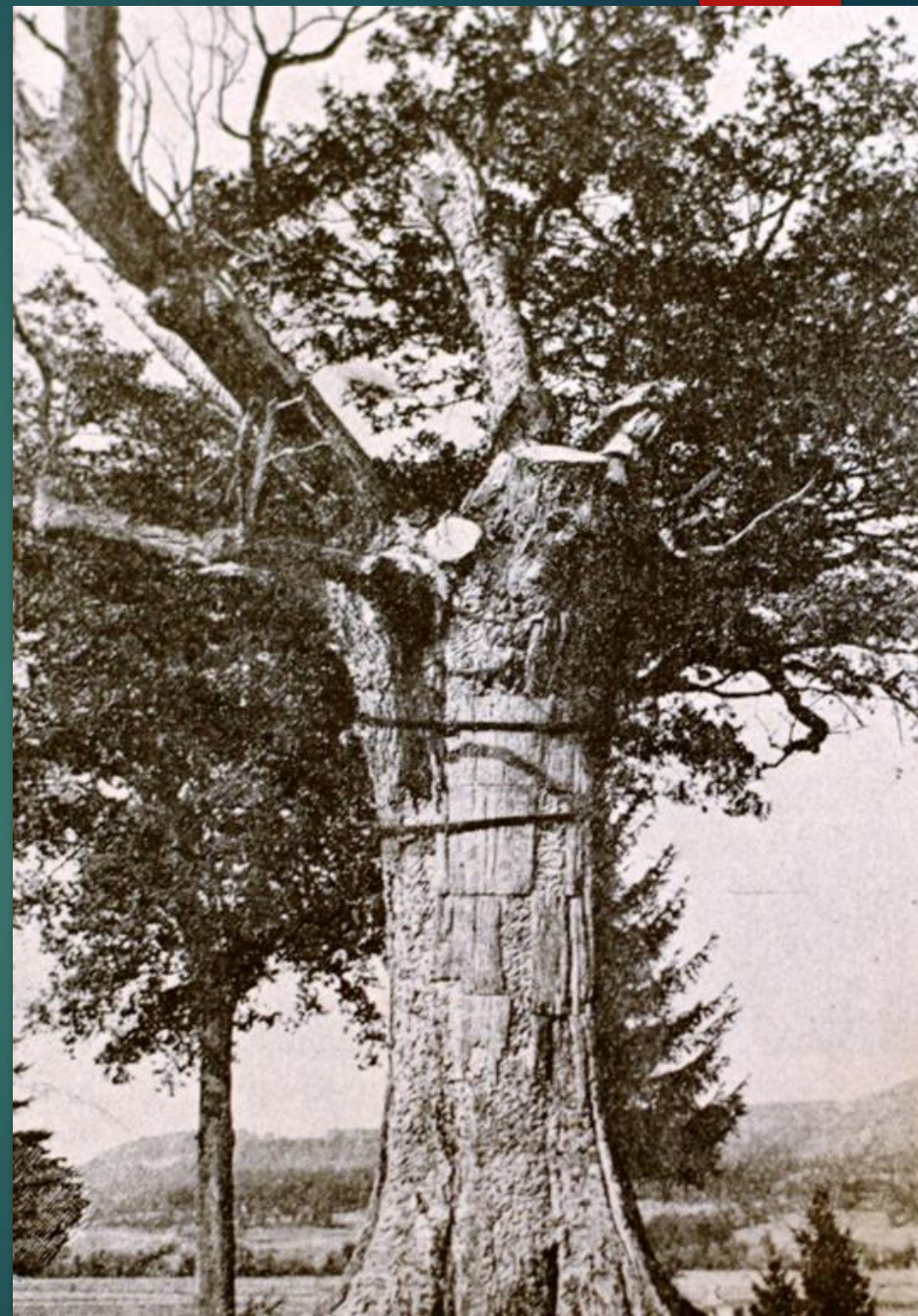
Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan a reprezentat cea mai importantă acțiune socială din secolul al XVIII-lea a românilor din Transilvania, majoritari din punct de vedere etnic, dar discriminați în raport cu națiunile privilegiate.

Împlinirea a 150 de ani de la izbucnirea răscoalei lui Horea a mobilizat intelectualitatea din județul Hunedoara și în special cea din Zarand, locul unde izbucnise răscoala.

După Marea Unire, în special în anii '30, în contextul intensificării propagandei revizioniste a Ungariei, comemorarea a 150 de ani de la răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan a constituit un prilej de a rememora suferințele românilor ardeleni și de a arăta dârzenia cu care urmașii lor erau hotărâți ca acele vremuri de tristă amintire să nu se mai repete.

Pregătirile pentru comemorare au început încă din 1931, în plină criză economică. La 13 august 1931, Compania de Jandarmi Hunedoara secția „Avram Iancu” trimitea o adresă Prefecturii prin care anunța faptul că era necesară consolidarea urgentă cu un cerc de fier a părții de sus a Gorunului lui Horea de la Țebea. Primind un ajutor de 7.000 lei de la Prefectură, gorunul a fost înconjurat de două „cercuri de fier” după cum rezultă din fotografia din 1935, când Principele de Coroană Mihai I de România și „Clasa Palatină” au efectuat o călătorie de studii în județul Hunedoara în perioada 10-21 iunie 1935 vizitând și Țara Zarandului.

Gorunul lui Horea în 1935.
Fotografie realizată în vremea vizitei Marelui Voevod de Alba Iulia Mihai și a colegilor săi în județul Hunedoara.



La 1 noiembrie 1932, profesorii de la Liceul „Avram Iancu” din Brad s-au constituit într-un comitet restrâns pentru inițierea comemorării răscoalei de la 1784 în Zarand condus de profesorul pensionar dr. Ioan Radu, o personalitate a vieții culturale din zonă. Acest comitet a hotărât să ridice o serie de troițe în locurile unde au avut loc luptele. Pentru început, fiecare profesor al liceului a donat câte 500 de lei, iar funcționarii de la Societatea „Mica” din Brad câte 5% din salariul lunar, iar minerii câte 30 de lei.

Comitetul a luat legătura cu Mitropolia Ardealului, cu Comitetul central al „Astrei” și cu reputatul profesor Ioan Lupaș pentru a scrie o monografie a răscoalei lui Horea. De asemenea, a cerut ajutor de la prefecturile județelor Hunedoara și Arad. În documentele Arhivei din Deva se regăsește corespondența Comitetului din Brad cu Prefectura județului Hunedoara, care a acordat suma de 5.000 lei pentru ridicarea a 9 troițe și a bustului lui Crișan și pentru activitățile legate de comemorare.

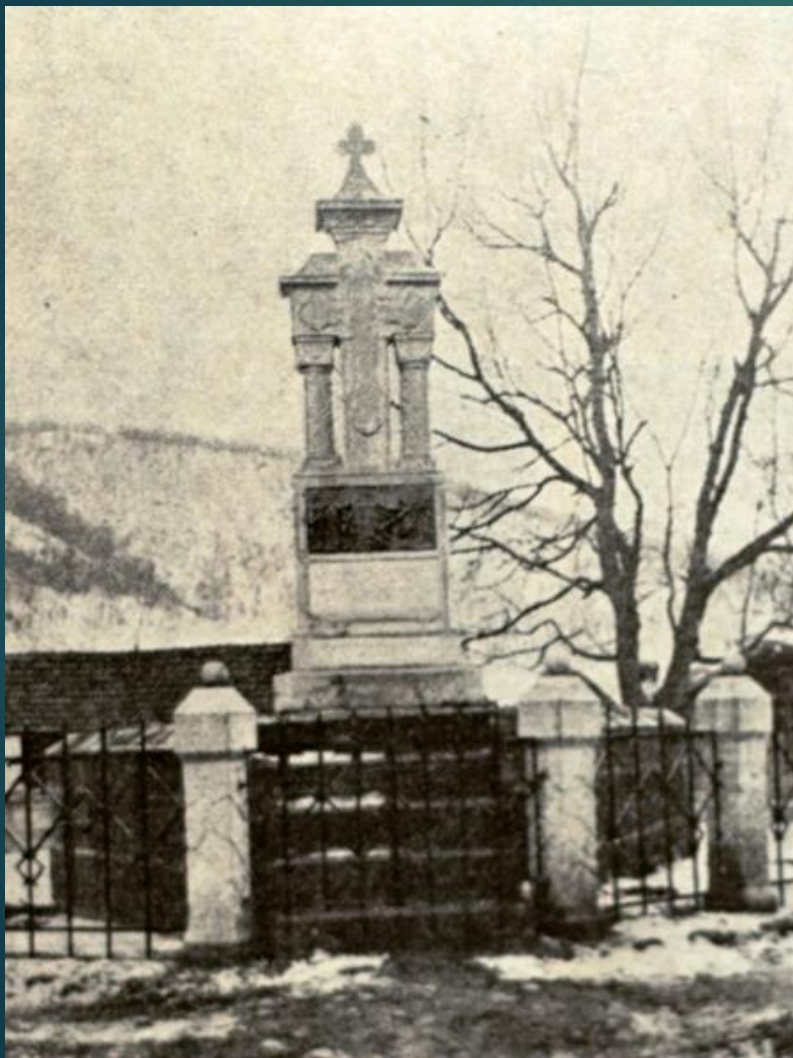
Comitetul executiv din Brad a primit un ajutor și de la Societatea „Mica” din Brad în sumă de 10.000 de lei.

La intrarea în satul Ribița a fost ridicată în anul 1934, una dintre cele 9 troițe amplasate în locurile reprezentative pentru evenimentele răscoalei de la 1784.

Întrucât la asaltul asupra curților nemeșești din Ribița au căzut morți primii 7 țărani, aici s-a stabilit ridicarea uneia dintre troițe care să amintească de jertfa lor. Troița a fost amplasată la bifurcarea șoselei Ribița și Crișan.



Troița de la Vălișoara, ridicată la 150 de ani de la Răscoala lui Horea.



- ▶ Implicarea Ligii Antirevizioniste Române în acțiunile comemorative din 1934 și 1935 a fost deosebită, mai ales că după discursul revizionist de la Milano din 1934 al dictatorului Mussolini, Ungaria și-a intensificat propaganda în favoarea revizuirii Tratatului de la Trianon.
- ▶ În județul Hunedoara, Liga Antirevizionistă Română a avut o activitate deosebită având în vedere patrimoniul istoric al zonei și faptul că aici au avut loc două mari ridicări ale românilor împotriva nemiloasei asupriri ale autorităților și ale grofilor maghiari.
- ▶ Membrii Comitetului din Brad pentru comemorarea răscoalei de la 1784 erau angrenați și în mișcarea antirevizionistă, așa cum rezultă dintr-o adresă din 8 ianuarie 1934 trimisă Prefecturii județului Hunedoara.

Sub egida Comitetului din Brad al „Ligii Antirevizioniste Române” a avut loc o mare adunare la 1 Decembrie 1935 la Brad cu ocazia sfințirii monumentului în memoria lui Crișan din fața Liceului „Avram Iancu”. În oraș și în împrejurimi a fost pus câte un afiș mare care chema oamenii la această adunare.

„FRAȚI ROMÂNII!

Ziua de 1 Decembrie este sărbătoarea sărbătorilor pentru Românii ardeleni, căci în această zi s-a unit Ardealul cu patria mamă, cuprinzând pe toți ROMÂNII sub o singură stăpânire.

Visul strămoșilor s-a îndeplinit”.



„În această zi s-a hotărât să se sfințească și monumentul din fața liceului din Brad, al martirului CRIȘAN din Vaca, ridicat la 150 de ani de la moartea lui. Alături de HORIA și CLOȘCA, CRIȘAN a ridicat satele zărăndene împotriva asupririi nemeșilor unguri. El ne-a învățat să ne cucerim drepturile prin luptă. Se cuvine, deci să ne închinăm în fața chipului său de bronz, dârz și aspru așa cum i-a fost și viața. Din pilda lui Crișan, să ne întărim sufletele pentru lupta ce trebuie s-o ducem mai departe, împotriva străinilor ce caută să ne stăpânească și astăzi.

FRĂȚI ROMÂNI

Să ne Strângem Rândurile, să ne UNIM, CĂCI UNIREA FACE TĂRIA ȘI FORȚA UNUI NEAM și să ne găsim cu toții la Brad, Duminică în 1 Decembrie 1935, în fața eroului Crișan, să protestăm cu toată puterea împotriva revizionistilor unguri.

Serbarea va avea loc la ora 11 a.m. Brad la 20 noiembrie 1935

Dr. IOAN RADU - Președinte al Comitetului pentru comemorarea răscoalei lui Horia în Zarand; IOAN GHIȘA - Președintele Ligii Antirevizioniste Române din Brad; CANDIN CIOCAN - Delegatul ASTREI Brad”.

Strădania Comitetului din Brad a dat rezultate fiind ridicate 9 troițe și bustul lui Crișan din fața Liceului din Brad. Cu toate că lucrările au fost terminate, au mai rămas importante sume restante de plătit Școlii de arte și meserii din Zlatna și materialele aferente.

La 2 octombrie 1935, Pretorul plasei Brad, membru și el al Comitetului pentru comemorarea răscoalei de la 1784, trimitea o adresă Prefecturii județului Hunedoara prin care cerea un nou ajutor pentru lichidarea restanțelor. Școlii de arte și meserii din Zlatna, suma de 6.000 lei și 3.500 lei pentru materiale.

FRĂȚI ROMÂNI,

ZIUA DE 1 DECEMBRIE

este sărbătorește sărbătorilor pentru Drăgul ardelen, căl în armată și s'a luptă Ardeul cu patria mamă,
cucerind pe tot POPULUL sub o singură stăpânire.

Visul strămoșilor s'a îndeplinit.

În această zi s'a hotărât să se sfîrșească și monumentul din fața Liceului din Brad, al mareșului CRIȘAN din Vaca, ridicat la 150 ani de la moartea lui. Alături de HODĂ și CLOSCA, CRIȘAN a răsculat satele Zărandene împotriva atăgării nemeșilor unguri. El ne-a învățat să ne cucerim drepturile prin luptă. Se cuvine deci să ne închinăm în fața chipului său de bronz, alături și aspru, așa cum i-a fost și viața.

Din pilda lui Crișan, să ne întărim sufletele pentru lupta ce trebuie s'o ducem mai departe, împotriva străinilor ce caută să ne stăpânească și astăzi.

Frăți Români,

Să ne STRĂNGEM RÂNDURILE, să ne UNIM, CĂCI UNIREA FACE TĂRIA ȘI FORȚA UNUI NEAM și să ne găsim cu toții la Brad, Dumbrăvești, în 1 Decembrie 1935, în fața eroului Crișan, să protestăm cu toată puterea, contra revizionistilor unguri.

Serbarea va avea loc la ora 11 a. m.

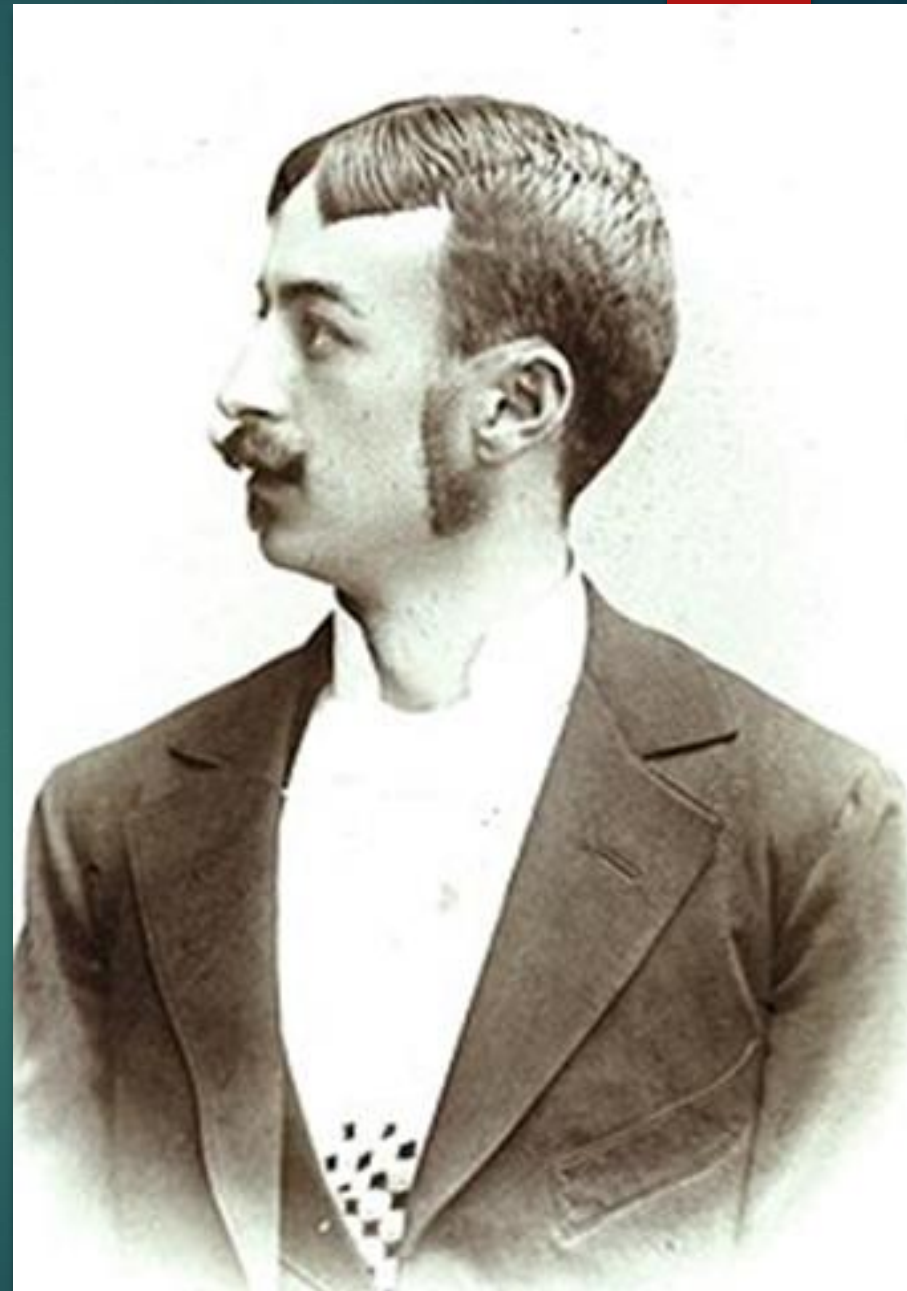
8 p. p. la 20 Noiembrie 1935.

D^o I. RADU, IOĂN GHISA, CANDIN CIOCAN,

Președintele Comitetului pentru comemorarea răscoalei de la 1784 în Brad. Președintele Clubului Antirevizionist din Brad. Secretar al Clubului.

Manifestările comemorative au continuat și în anii următori. Documentele de arhivă evidențiază acțiunea de la Țebea și Baia de Criș când asociația „Frăția de cruce din Țara Moților” cu sediul central în Cluj a trimis o adresă Prefecturii județului Hunedoara prin care invita oficialitățile județene la manifestările din 6 noiembrie 1936 cu ocazia ridicării monumentului funerar pe mormântul tribunului Amos Frâncu și oficierea unui parastas la umbra gorunului lui Horia.

„La acest parastas se va face pentru prima dată, pomenirea sufletelor tuturor martirilor, mucenicilor și eroilor, cari au pătimit și sângerat în revoluțiile și răscoalele pornite de Moți, pentru păstrarea credinței străbune, isbânda ideii de dreptate, libertate și unirea într-o singură țară și sub un singur împărat”.



Evenimentele din jurul cetății Devei au rămas și ele vii în memoria localnicilor, așa cum scria într-o carte de memorii în 1984 Victor Șuiaga, un cunoscut avocat, fost vicepreședinte al Comitetului local al Ligii Antirevizioniste Române. Acesta scria că la sfârșitul secolului XIX când se împlineau 100 de la răscoala lui Horea s-a ridicat o troiță în memoria țăranilor uciși la poalele cetății:

„Ca dovadă a sentimentelor românilor deveni față de tradițiile revoluției lui Horia este faptul că pe la sfârșitul secolului XIX s-a ridicat la Deva, la Viile Noi, în colțul drept de la intrarea actualei străzi D. Cantemir și Horia, o cruce de piatră de către familia numită Ardelean Nicodim și soția Maria. Acest mic monument există și astăzi și despre el tradiția locală încă din al treilea deceniu din actualul secol spunea că s-a ridicat în memoria răsculaților decapitați și îngropați în apropiere, dar o inscripție de acest fel nu se putea face în vremurile stăpânirii austro-ungare”.

Din păcate, această troiță nu s-a păstrat, astfel că la comemorarea a 150 de ani de la răscoală, în 1934, manifestări comemorative au avut loc și la Deva în memoria celor 56 de țărani decapitați la poalele cetății Deva în zilele de 8, 9 și 10 noiembrie 1784. „Gazeta Hunedoarei” cita articolul lui Ioan Lupaș din volumul „Studii, conferințe și comunicări istorice” în care menționa că 72 de țărani au fost uciși în luptă, iar 44 au fost judecați și decapitați la poalele cetății.

Tot în „Gazeta Hunedoarei”, în numărul din 20 octombrie 1934, Liga Antirevizionistă Română filiala Deva anunța intenția de a ridica un monument pe locul unde au fost decapitați țărani răsculați de către autoritățile nobiliare.

În același număr al „Gazetei Hunedoarei”, Comitetul Ligii Antirevizioniste Române din Deva anunța că încă din 15 octombrie 1934 s-a deplasat la locul unde au fost executați țărani pentru a fixa locul unde va fi ridicat monumentul în memoria lor. În articol se exprima speranța că monumentul va fi ridicat chiar în toamna anului 1934 când se împlineau 150 de ani de la răscoala lui Horea.

Pentru realizarea monumentului în 1934 a fost contactat sculptorul Ion Vlasiu (1908-1997) din București care a realizat busturile din bronz ale lui Horea, Cloșca și Crișan.

Busturile din bronz ale lui Horea, Cloșca și Crișan realizate de sculptorul Ion Vlasiu în 1934, au fost amplasate inițial în Piața Unirii pe un soclu din piatra de trahit în anii următori. În 1946 acest soclu a fost înlocuit cu unul mai înalt, decorat cu basoreliefuri realizate de Eugen Ciucă. Un basorelief ilustra scene din răscoala țărănească, iar celălalt, țărani împărțind pământul, subliniind importanța reformei agrare din 1945.

În 1962, monumentul a fost demontat, iar busturile au fost reamplasate în fața Muzeului Civilizației Dacice și Romane unde se află și astăzi.

În anul 1935, Guvernul României a adoptat decizia organizării unor evenimente comemorative pentru marcarea a 150 de ani de la Răscoala lui Horea în întreaga țară. Presa hunedoreană a continuat să țină trează memoria celor ce au pierit în timpul răscoalei. Cu câteva zile înainte de împlinirea a unui secol și jumătate de la martiriul lui Horea și Cloșca de la Alba Iulia, „Gazeta Hunedoarei” insera articolul de fond cu titlul: „Aniversarea pietății”.



Un alt eveniment important dedicat comemorării răscoalei de la 1784 a fost inaugurarea Obeliscului „Horea, Cloșca și Crișan” din Alba Iulia în 14 octombrie 1937.

Județul Hunedoara pe teritoriul căruia au avut loc cele mai importante evenimente ale răscoalei s-a implicat activ în deplasarea la Alba Iulia a unui număr de 12.000 de oameni din care 7.100 participau la defilare.

Pregătirea participării a fost organizată de Prefectura județului Hunedoara, care a stabilit cu multe amănunte deplasarea unui număr mare de oameni. Astfel, au fost organizate plecări cu 6 garnituri de tren care aduceau oameni din toate părțile județului. A fost stabilit și numărul exact al participanților pe plăși.



Toate comunele din Zarand au trimis delegați la această importantă manifestare, bucurându-se de realizarea acestui monument care fixa pentru eternitate în memoria colectivă jertfa țăranilor conduși de Horea, Cloșca și Crișan.

Delegațiile erau conduse de personalitățile locale pentru a da importanța deosebită acestui eveniment.

Prefectura județului Hunedoara a organizat și cortegiul celor 7.100 participanți la defilare.

Prin acțiunile organizate și troițele ridicate, răscoala de la 1784 a rămas adânc întipărită în memoria colectivă în perioada interbelică.

